

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā
Rīgā 2023. gada 17. februārī
lietā Nr. 2022-05-01

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aldis Laviņš, tiesneši Irēna Kucina, Gunārs Kusiņš, Jānis Neimanis, Artūrs Kučs un Anita Rodiņa, pēc Britu Virdžīnu salās reģistrēta komersanta IMEX PROVIDER LTD pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, kā arī 19.² un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2023. gada 17. janvāra tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Civilprocesa likuma 43. panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam”.

Konstatējošā daļa

1. Saeima 1998. gada 14. oktobrī pieņēma Civilprocesa likumu, kas stājās spēkā 1999. gada 1. martā. Šā likuma 43. panta ceturtais daļa noteica, ka tiesa vai tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, ir tiesīgi atbrīvot to pilnīgi vai daļēji no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī atlikt valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadalīt to termiņos.

Ar 2002. gada 31. oktobra likumu „Grozījumi Civilprocesa likumā” Civilprocesa likuma 43. panta ceturtais daļa tika izteikta jaunā redakcijā, nosakot,

ka tiesa vai tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pilnīgi vai daļēji atbrīvo to no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī atliek valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadala to termiņos (turpmāk arī – apstrīdētā norma). Apstrīdētā norma vēlāk nav grozīta un ir spēkā šādā redakcijā.

2. Pieteikuma iesniedzējs – Britu Virdžīnu salās reģistrēts komersants IMEX PROVIDER LTD (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) – uzskata, ka apstrīdētā norma, ciktāl tā neparedz iespēju atbrīvot privāto tiesību juridisko personu no tiesas izdevumu samaksas, neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta pirmajam teikumam.

No pieteikuma un tam pievienotajiem dokumentiem izriet, ka Pieteikuma iesniedzējs ir vērsies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasību atlīdzināt kaitējumu, kas tam nodarīts, Latvijas valstij pieļaujot Eiropas Savienības tiesību normu pārkāpumus. Vienlaikus Pieteikuma iesniedzējs lūdzis to daļēji atbrīvot no valsts nodevas samaksas, nosakot valsts nodevu 30 *euro* apmērā vai citādā samērīgā apmērā. Pirmās instances tiesas tiesnesis piemērojis apstrīdēto normu un minēto lūgumu noraidījis, uzdodot Pieteikuma iesniedzējam samaksāt valsts nodevu pilnā apmērā, proti, papildus jau samaksātajiem 30 *euro* samaksāt valsts nodevu 176 839,33 *euro* apmērā. Pieteikuma iesniedzējs, nespējot samaksāt valsts nodevu noteiktajā apmērā, samazinājis prasības apmēru un samaksājis valsts nodevu mazākā – samazinātajai prasībai atbilstošā – apmērā.

Pieteikumā norādīts: apstrīdētā norma neparedz, ka finansiālās grūtībās nonākusi privāto tiesību juridiskā persona var tikt atbrīvota no pienākuma maksāt valsts nodevu par prasības pieteikumu, un tādējādi Pieteikuma iesniedzējam esot ierobežotas Satversmes 92. pantā ietvertās tiesības uz pieeju tiesai. Turklāt konkrētajā Pieteikuma iesniedzēja situācijā valsts nodevas apmērs esot bijis tik liels, ka Pieteikuma iesniedzējam mantas konfiskācijas un finanšu resursu neesības dēļ neesot bijis iespējams to samaksāt.

Atsaucoties uz Satversmes tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka valstij ir jānosaka regulējums un, ja

nepieciešams, jāparedz finansiālie un organizatoriskie resursi, lai nodrošinātu ikvienai personai, tātad arī juridiskajai personai, pieeju tiesai. Zināmos gadījumos valstij esot pienākums noteikt tiesas pieejamību atvieglojošu regulējumu. Tiesību uz pieeju tiesai praktisko un efektīvo raksturu varot atņemt pārmērīgas procesa izmaksas, attiecībā uz kurām netiek ņemtas vērā personas finansiālās iespējas. Savukārt aizliegums kādai personu grupai piešķirt atbrīvojumu no tiesas izdevumiem pats par sevi varot būt nesavietojams ar Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 6. panta 1. punktu.

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas (turpmāk – Harta) 47. pantā esot nostiprināts tāds Eiropas Savienības tiesību princips, ka dalībvalstīm ir jānodrošina efektīva tiesiskā aizsardzība personas tiesībām, kas izriet no Eiropas Savienības tiesībām. Efektīvas tiesību aizsardzības princips, kas noteikts Hartas 47. pantā, esot interpretējams tādējādi, ka uz to var atsaukties arī juridiskās personas un ka palīdzība, kas piešķirta, piemērojot šo principu, var ietvert it īpaši atbrīvojumu no iepriekšējas tiesāšanās izdevumu samaksas.

Apstrīdētā norma esot pieņemta un izsludināta Satversmē un Saeimas kārtības rullī noteiktajā kārtībā, kā arī pietiekami skaidri formulēta, lai persona varētu izprast no tās izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tās piemērošanas sekas. Tātad šajā normā ietvertais pamattiesību ierobežojums esot noteikts ar likumu. Tomēr esot jāņem vērā, ka kopš apstrīdētās normas pieņemšanas pagājuši vairāk nekā divdesmit gadi. Saeimai atbilstoši labas likumdošanas principam esot pienākums laiku pa laikam izvērtēt spēkā esošo regulējumu, lai konstatētu tā trūkumus un nepieciešamības gadījumā tos labotu. Pieteikuma iesniedzēja rīcībā neesot tādas informācijas, ka Saeima būtu izvērtējusi apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, Konvencijas 6. pantam un Hartas 47. pantam.

Vispār tiesas izdevumu, tostarp valsts nodevas, noteikšanas mērķis esot mazināt nepamatotu prasības pieteikumu iesniegšanas iespējamību, kā arī daļēji segt tiesu uzturēšanas izdevumus. Tomēr vajagot ņemt vērā to, ka apstrīdētās normas mērķis ir nodrošināt pieeju tiesai prasītājiem, kuri sava mantiskā stāvokļa dēļ nevar samaksāt tiesas izdevumus, īpaši valsts nodevu par prasības pieteikuma

iesniegšanu. Garantējot tiesības uz tiesas pieejamību, valstij esot jāraugās, lai pieeja tiesai būtu nodrošināta, ievērojot vienlīdzības principu. Ne vien fiziskajām, bet arī juridiskajām personām sava mantiskā stāvokļa dēļ varot būt ļoti grūti vai pat neiespējami samaksāt valsts nodevu. Tā kā visas personas – gan fiziskās, gan juridiskās –, kuras sava mantiskā stāvokļa dēļ objektīvi nespēj segt tiesas izdevumus, esot aizsargājamas līdzvērtīgi, Pieteikuma iesniedzējs nesaskatot leģitīmu mērķi tam, ka pieeja tiesai tiek ierobežota visām juridiskajām personām bez izņēmuma.

Samērīgums valsts nodevu noteikšanā esot līdzsvars, kas nepieciešams, lai personām vienlaikus būtu nodrošinātas tiesības uz taisnīgu tiesu un tās tiktu atturētas no vēšanās tiesā ar tādām prasībām, kuras ir maznozīmīgas vai pēc savas būtības tikai šķietami pamatotas. Pieņemot, ka apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir novērst nepamatotu pieteikumu iesniegšanu, Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka ar apstrīdēto normu šis mērķis var tikt sasniegts tikai nelielā daļā gadījumu. Tādi gadījumi, kad personas apzināti nepamatoti vēšas tiesā, esot reti. Vairumā gadījumu apstrīdētā norma ierobežojot vai pat liedzot pieeju tiesai personām, kuras pamatoti vēlas izmantot savas tiesības celt prasību. Liedzot šādos gadījumos prasītājiem pieeju tiesai, valsts negūstot ienākumus daļējai tiesu uzturēšanas izdevumu segšanai. Tāpēc apstrīdētā norma neesot piemērota ne mērķa – novērst nepamatotu pieteikumu iesniegšanu tiesā – sasniegšanai, ne mērķa – daļēji segt tiesu uzturēšanas izdevumus – sasniegšanai.

Turklāt pastāvot citi, alternatīvi līdzekļi apstrīdētajā normā ietvertā pamattiesību ierobežojuma leģitīmā mērķa sasniegšanai. Likumdevējs varot papildināt apstrīdēto normu, paredzot, ka tiesa vai tiesnesis, ievērojot attiecīgās personas mantisko stāvokli, var pilnīgi vai daļēji atbrīvot no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos ne vien fiziskās, bet arī juridiskās personas. Gan no Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras, gan Eiropas Savienības Tiesas judikatūras esot iespējams izsecināt kritērijus, kas varētu tikt ņemti vērā, vērtējot to, vai konkrētu juridisko personu var atbrīvot no valsts nodevas samaksas.

Labums, ko no apstrīdētajā normā ietvertā ierobežojuma gūst sabiedrība, neesot lielāks par personai nodarīto kaitējumu. Saskaņā ar Civilprocesa likumu

gadījumā, kad prasītājs no tiesas izdevumu samaksas ir atbrīvots un prasība tiek apmierināta, tiesas izdevumi valsts ienākumos proporcionāli apmierinātajai prasījuma daļai esot piespriežami no atbildētāja. Tādējādi tiesas izdevumi pildot funkciju – segt tiesu uzturēšanas izdevumus – arī tad, ja prasītājs no to samaksas ir atbrīvots. Valsts varētu zaudēt ienākumus no valsts nodevas vienīgi tādā gadījumā, ja juridiskā persona cēlusi tādu prasību, kas pilnībā noraidāma, tomēr šādiem gadījumiem likumā varot ietvert gan tādu regulējumu, kas paredzētu vērtēt prasības pirmšķietamo pamatotību, gan arī tādu regulējumu, kas gadījumā, ja prasība tiek noraidīta, paredzētu nesamaksātās valsts nodevas piedziņu par labu valstij.

Esot jāņem vērā tas, ka konkrētajā gadījumā Pieteikuma iesniedzējam valsts nodeva par prasības pieteikuma iesniegšanu aprēķināta 176 839,33 *euro* apmērā. Šāda apmēra nodevu samaksāt Pieteikuma iesniedzējs neesot spējīgs, un tādējādi tam tiekot pilnībā liegta pieeja tiesai. Turklāt šāds valsts nodevas apmērs esot tik liels, ka to nevarētu samaksāt vairums juridisko personu, tostarp arī veiksmīgi strādājoši uzņēmumi.

Līdz ar to Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka valsts nav izpildījusi savu pozitīvo pienākumu aizsargāt visas personas – gan fiziskās, gan juridiskās – un pieņemt tādas tiesību normas, kas visām personām nodrošinātu pieeju tiesai.

Viedoklī, kas sniegts pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem, Pieteikuma iesniedzējs norāda: nav nekāda pamata uzskatīt, ka tādi paši secinājumi, kādi izdarīti Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra spriedumā lietā Nr. 2021-22-01 „Par Civilprocesa likuma 444.¹ panta trešās daļas otrā teikuma (redakcijā, kas bija spēkā no 2018. gada 1. marta līdz 2021. gada 19. aprīlim) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam” (turpmāk arī – lieta Nr. 2021-22-01) attiecībā uz privāto tiesību juridiskās personas atbrīvošanu no drošības naudas, nebūtu izdarāmi attiecībā uz šādas personas atbrīvošanu no valsts nodevas.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – norāda, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Satversmes 92. panta pirmajā teikumā esot ietverts likumdevēja pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu tiesas pieejamību arī tādai personai, kura objektīvu iemeslu dēļ nespēj veikt ar tiesvedības procesu saistītus maksājumus.

Likumdevējs Civilprocesa likuma normās, kā arī citu likumu speciālajās normās esot ietvēris vairākus tiesiskus pamatus tam, ka lietas dalībnieki atbilstoši likumam tiek atbrīvoti no tiesas izdevumu un līdz ar to arī no valsts nodevas samaksas. Lielākoties šajās normās noteiktie pamati esot tādi, kas pēc būtības attiecināmi vienīgi uz fizisko personu. Taču Civilprocesa likuma 43. panta pirmās daļas 10. punkts paredzot gadījumu, kad objektīvu iemeslu dēļ privāto tiesību juridiskā persona uz likuma pamata ir atbrīvota no valsts nodevas samaksas. Proti, no šā maksājuma esot atbrīvots maksātnespējas procesa administrators prasībās, kas celtas to personu labā, kurām pasludināts juridiskās personas maksātnespējas process, ja šīs personas ir attiecīgā tiesiskā darījuma vai neatļautas darbības, saistībā ar kuru celta prasība, dalībnieks vai cietušais. Līdz ar to likumdevējs esot noteicis tiesisko regulējumu personas atbrīvošanai no pienākuma samaksāt valsts nodevu.

Tiesu prakse liecinot, ka fiziskās personas, kurām ir nelieli, bet regulāri ienākumi un kuras ir saņēmušas maznodrošinātas personas vai ģimenes statusu, tiek pilnībā atbrīvotas no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos. Savukārt tādas fiziskās personas, kurām attiecīgais statuss nav piešķirts, bet kurām ir kaut vai nelieli regulāri ienākumi, netiekot pilnīgi atbrīvotas no tiesas izdevumu samaksas, un tām vajagot samaksāt tiesas izdevumus samērā ar savām materiālajām iespējām. Tādējādi likumdevēja noteiktais tiesiskais ietvars nodrošinot tiesas pieejamību ikvienai fiziskajai personai, citstarp ņemot vērā personas mantisko stāvokli. Savukārt privāto tiesību juridiskā persona no pienākuma samaksāt valsts nodevu tiek atbrīvota uz likuma pamata pēc tam, kad Maksātnespējas likumā noteiktajā kārtībā pasludināts šīs personas maksātnespējas process. Tādējādi šobrīd spēkā esošais tiesiskais regulējums nodrošinot to, ka arī juridiskās personas mantiskais stāvoklis, kas ir objektīvi konstatēts, pasludinot

maksātspējas procesu, var būt par iemeslu personas atbrīvošanai no pienākuma samaksāt valsts nodevu.

Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā esot atzīts, ka attiecībā uz juridiskās palīdzības piešķiršanu juridiskajām personām nav tāda kopīga principa, kuram piekristu visas dalībvalstis. Tomēr tajās dalībvalstīs, kuras pieļauj juridiskās palīdzības sniegšanu juridiskajām personām, samērā plaši esot izplatīta prakse nošķirt juridiskās personas, kuru mērķis ir peļņas gūšana, no tādām juridiskajām personām, kurām šāda mērķa nav. Tāpēc arī likumdevējs esot noteicis atšķirīgu regulējumu attiecībā uz tādām juridiskajām personām kā Pieteikuma iesniedzējs, kura darbības mērķis ir peļņas gūšana.

Atbilstoši Komerclikuma 1. panta otrajai daļai komercdarbības mērķis esot peļņas gūšana. Tādēļ komersantam vajagot būt spējīgam ilgtermiņā plānot savu naudas plūsmu tādējādi, lai tas varētu segt tiesvedības izmaksas. Ja komersants nav spējīgs turpināt savu saimniecisko darbību, tad tam vajagot vai nu likvidēties, vai arī meklēt veidu, kā atjaunot spēju nokārtot saistības un piedalīties civiltiesiskajā apgrozībā. Turklāt komercdarbības veikšana esot pašas personas izvēle, tāpēc neesot pieļaujama komersanta salīdzināšana ar fiziskajām personām, kurām ir nelieli, bet regulāri ienākumi un kuras ir saņēmušas maznodrošinātas personas vai ģimenes statusu, vai ar fiziskajām personām, kurām nav piešķirts attiecīgais statuss, kaut arī sava materiālā stāvokļa dēļ tās ir līdzīgā situācijā kā maznodrošinātas personas.

Normatīvie akti paredzot mehānismus, kā palīdzēt finansiālās grūtībās nonākušai juridiskajai personai. Piemēram, juridiskajām personām varot tikt ierosināts tiesiskās aizsardzības process vai maksātspējas process. Tomēr, nedz iesniedzot tiesā tiesiskās aizsardzības procesa pieteikumu, nedz maksātspējas procesa pieteikumu, parādnieks neesot atbrīvots no tiesas izdevumu vai depozīta samaksas. Proti, pat finansiālās grūtībās nonākušai juridiskajai personai vajagot būt spējīgai nodrošināt valsts nodevas un depozīta samaksai nepieciešamos finanšu līdzekļus.

Saeima norāda, ka tad, ja fiziskajām personām ir piešķirts īpašs sociālais statuss, šo personu finansiālās iespējas samaksāt valsts nodevu esot izsmeltas. Taču

personām, kurām attiecīgais statuss nav piešķirts, gadījumos, kad tiesai ir šaubas par to ienākumiem un finansiālajām iespējām, bieži vien esot jāveic kaut vai simbolisks maksājums, kas nereti esot visai ievērojams salīdzinājumā ar personas ikmēneša ienākumiem. Savukārt tādā gadījumā, ja juridiskajai personai nav ierosināts maksātnespējas process un nav iecelts maksātnespējas procesa administrators, atliekot secināt vien to, ka šādas juridiskās personas finansiālās iespējas nav pilnībā izsmeltas un attiecīgi nav pamata atbrīvot šādu juridisko personu no pienākuma samaksāt valsts nodevu.

Satversmes 92. panta pirmajā teikumā noteiktais pienākums nenozīmējot, ka likumdevējam būtu jāparedz tāds regulējums, atbilstoši kuram privāto tiesību juridiskā persona, tiklīdz tā apgalvo, ka tai esot radušās finansiālas grūtības un tādēļ tā nevarot samaksāt valsts nodevu, būtu no šā maksājuma atbrīvojama. Šāds regulējums nespētu sasniegt valsts nodevas mērķi, nenodrošinātu tiesu efektīvu darbību un tāpat arī tādu efektīvu personas tiesību aizsardzību, kādu paredzot Satversme. Tiesai izskatot acīmredzami nepamatotus pieteikumus, tiekot tērēti ievērojami valsts resursi, turklāt tiesneši un tiesu darbinieki to izskatīšanai un lietu noformēšanai atbilstoši likuma prasībām patērējot daudz laika. Laika un citu tiesas resursu tērēšana nepamatotu sūdzību izskatīšanai un juridiskās personas, arī ja tai nav noteiktu maksātnespēju pazīmju, materiālā stāvokļa vērtēšanai pēc Latvijas tiesību sistēmai neraksturīgiem kritērijiem, lai izlemtu jautājumu par iespējamu šādas juridiskās personas pilnīgu vai daļēju atbrīvošanu no valsts nodevas, neesot samērīga un neatbilstot procesuālās ekonomijas principam. Tādējādi varot tikt kavēta arī paša privāttiesiskā strīda izskatīšana pēc būtības. Sabiedrības interesēm atbilstu tas, ka tiesa var ātrāk izskatīt pamatotas citu personu sūdzības un tādējādi efektīvāk aizsargāt šo personu tiesības.

Likumdevējs esot pienācīgi noteicis tiesisko regulējumu, kas nodrošinot tiesas pieejamību ikvienai personai, tostarp arī privāto tiesību juridiskajai personai.

4. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – norāda, ka Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra spriedumā lietā Nr. 2021-22-01 paustās atziņas varētu tikt attiecinātas arī uz apstrīdēto normu.

Ar minēto Satversmes tiesas spriedumu Civilprocesa likuma 444.¹ panta trešās daļas otrais teikums redakcijā, kas bija spēkā no 2018. gada 1. marta līdz 2021. gada 19. aprīlim, un Civilprocesa likuma 43.¹ panta otrās daļas otrais teikums, ciktāl šīs normas neparedz privāto tiesību juridiskajai personai tiesības lūgt, lai tiesa lemj par tās atbrīvošanu no pienākuma samaksāt drošības naudu par blakus sūdzības iesniegšanu, esot atzīti par neatbilstošiem Satversmes 92. panta pirmajam teikumam. Spriedumā lietā Nr. 2021-22-01 paustās atziņas varētu tikt attiecinātas arī uz izskatāmajā lietā apstrīdēto normu, kas tāpat kā drošības naudas gadījumā neparedz privāto tiesību juridiskajai personai tiesības lūgt, lai tiesa lemj par tās atbrīvošanu no tiesas izdevumu samaksas. Spriedumā lietā Nr. 2021-22-01 paustās atziņas kopumā liecinot par to, ka likumā būtu jāpastāv iespējai juridiskai personai lūgt tiesu lemt par tās atbrīvošanu no tiesas izdevumu samaksas. Tomēr pat šajā gadījumā tam nevajadzētu nozīmēt to, ka likumdevējam būtu jāparedz tāds regulējums, atbilstoši kuram privāto tiesību juridiskā persona, tiklīdz tā apgalvo, ka tai esot finansiālas grūtības un tādēļ tā nevarot samaksāt tiesas izdevumus, būtu no tiem atbrīvojama.

5. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Apstrīdētā norma personai ierobežojot Satversmes 92. pantā ietvertās tiesības uz taisnīgu tiesu, taču pamattiesību ierobežojums esot noteikts ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu.

Valsts nodeva pēc būtības esot piemērots veids, kā mazināt nepamatotu sūdzību iesniegšanu, aicinot prāvniekus rūpīgāk izvērtēt tiesāšanās nepieciešamību. Turklāt juridiskajām personām netieši tiekot uzlikts pienākums atbildīgi plānot savu saimniecisko darbību un finanšu līdzekļu izlietojumu tādā veidā, lai tās varētu segt tiesāšanās izdevumus. Tādējādi pamattiesību ierobežojumam esot leģitīms mērķis un likumdevēja izraudzītie līdzekļi kopumā esot piemēroti šā mērķa sasniegšanai.

Tomēr, ņemot vērā Satversmes tiesas judikatūru, esot secināms, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 92. pantam. Satversmes tiesas lietā

Nr. 2021-22-01 esot vērtēts jautājums par privāto tiesību juridisko personu tiesībām lūgt tās atbrīvot no drošības naudas samaksas par blakus sūdzības iesniegšanu, un attiecīgajā spriedumā ietvertās atziņas būtu piemērojamas arī izskatāmajā lietā. Sevišķi nozīmīgi tas esot, ņemot vērā to, ka drošības naudas apmērs bieži vien ir mazāks par valsts nodevas apmēru. Satversmes tiesa lietā Nr. 2021-22-01 esot norādījusi: nav pieļaujama tāda situācija, ka personai tiek liegta pieeja tiesai tāpēc, ka tai trūkst drošības naudas samaksai nepieciešamo finanšu līdzekļu. Savukārt tad, ja juridiskā persona nespēj samaksāt valsts nodevu, šādas sekas būtu teju vai visos gadījumos, tāpēc Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr. 2021-22-01 izteiktās atziņas vēl jo vairāk būtu attiecināmas uz izskatāmajā lietā apstrīdēto normu. Esot jāņem vērā arī tas, ka privāto tiesību juridiskās personas var būt dažādas – gan tādas, kam ir peļņas gūšanas raksturs, gan tādas, kam tā nav.

Tiesībsargs pievienojas Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr. 2021-22-01 paustajam, ka privāto tiesību juridiskajai personai gan ir jābūt spējīgai plānot savus finanšu līdzekļus tā, lai varētu segt savus izdevumus, tomēr jautājumā par tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanu nav objektīva pamata pieņemumam, ka ikvienai privāto tiesību juridiskajai personai jāspēj nodrošināt finanšu līdzekļus, kas nepieciešami, lai samaksātu drošības naudu par blakus sūdzības iesniegšanu. Šāds pieņēmums varētu radīt tādu demokrātiskā tiesiskā valstī nepieļaujamu situāciju, ka personai nav iespējas īstenot savas tiesības uz taisnīgu tiesu, jo tai nav šā maksājuma veikšanai nepieciešamo finanšu līdzekļu.

Lai gan privāto tiesību juridiskā persona var tikt atbrīvota no valsts nodevas samaksas, ja atbilstoši Maksātnespējas likumam ir pasludināts šīs personas maksātnespējas process, tomēr šāds regulējums esot pārlietu šaurs un neaptverot virkni gadījumu, kad privāto tiesību juridiskā persona var nebūt spējīga samaksāt valsts nodevu. Tādējādi arī privāto tiesību juridiskajai personai vajadzētu būt nodrošinātai iespējai lūgt tiesu lemt par tās atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas.

6. Pieaicinātā persona – Latvijas pārstāvis starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās – norāda uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, kurai varētu būt nozīme, vērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Konvencijas 6. panta 1. punktā garantētās tiesības uz pieeju tiesai neesot absolūtas, un valsts baudot ievērojamu rīcības brīvību, nosakot, kādos gadījumos un kādā apmērā šīs tiesības ierobežot, tomēr attiecīgajiem ierobežojumiem vajagot būt noteiktiem ar likumu, vēršot uz leģitīma mērķa sasniegšanu un samērīgiem. Turklāt ierobežojumi personu tiesībām uz pieeju tiesai nedrīkstot būt tādi, kas pēc būtības liegtu personai tiesības efektīvi īstenot savas tiesības uz taisnīgu tiesu.

Prasība veikt kādu maksājumu pirms prasības iesniegšanas tiesā esot uzskatāma par personas tiesību uz pieeju tiesai ierobežojumu. Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai, konkrētā situācijā pārliecinoties par to, vai pamattiesību ierobežojums ir samērīgs, būtiski esot vairāki kritēriji: pieprasītās summas apmērs; tiesvedības posms un brīdis, kurā šī apmaksā jāveic, kā arī ietekme uz procesu kopumā; maksājuma nepieciešamības pamatojums; personas iespējas apmaksāt šo summu un iespējas lūgt atvieglojumus vai atbrīvojumu no pienākuma veikt šādu maksājumu, kā arī citi apsvērumi, kas atkarīgi no katras individuālās situācijas.

Gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas, gan Satversmes tiesas judikatūrā esot atzīts, ka principi, kas attiecas uz tiesībām uz pieeju tiesai, un ar šīm tiesībām saistītās procesuālās garantijas ir vienlīdz piemērojamas gan fiziskajām, gan juridiskajām personām. Proti, neesot pamata no procesuālo garantiju aizsardzības tvēruma izslēgt juridiskās personas. Turklāt jau iepriekš esot atzīts, ka tāds regulējums, kas vispārīgi nepieļauj to, ka jebkāda persona vai personu grupa lūgtu atbrīvojumu no tiesas maksājumu veikšanas, tai skaitā valsts nodevas samaksas, pats par sevi var būt nesavietojams ar Satversmes 92. pantu un Konvencijas 6. panta 1. punktu.

Izskatāmajā lietā svarīgi esot Satversmes tiesas judikatūrā jau iepriekš izdarītie secinājumi jautājumā par privāto tiesību juridiskās personas tiesībām lūgt to atbrīvot no drošības naudas samaksas par blakus sūdzības iesniegšanu.

7. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docente Dr. iur. Daina Ose –, vadoties no izskatāmās lietas faktiskajiem apstākļiem, norāda, ka privāto tiesību juridiskā persona ir izmantojusi savas tiesības vērsties tiesā un iesniegusi prasību par nodarīto zaudējumu piedziņu tādā apmērā, kādā tā spēj samaksāt valsts nodevu par iespējamo zaudējumu summu. Tas nozīmējot, ka privāto tiesību juridiskās personas tiesības uz tiesas pieejamību nav liegtas pēc būtības, bet varētu būt ierobežotas ar to iespējamo savlaicīgi plānoto finanšu līdzekļu apjomu, kurus attiecīgā juridiskā persona spēj novirzīt tiesvedībām, kas rodas vai var rasties juridiskās personas pārvaldes institūciju darbības vai bezdarbības un pieņemto lēmumu rezultātā.

Atšķirībā no citiem procesiem tiesā, civilprocesā procesuālo darbību realizācija, tajā skaitā iespēja vērsties vai nevērsties ar prasību tiesā, prasības priekšmeta, pamata un prasījuma noteikšana, esot personas brīvās gribas izpausme. To civilprocesuālo instrumentu izvēle, kurus persona kā lietas dalībnieks dispozitivitātes un sacīkstes principa ietvaros var izmantot, esot visai plaša. Tā, piemēram, Civilprocesa likums pieļaujot to, ka prasītājs rakstveidā groza prasības pamatu vai priekšmetu vai palielina prasījumu apmēru, iekams nav uzsākta lietas izskatīšana pēc būtības. Vēlāka prasījuma apmēra palielināšana pieļaujot to, ka prasītājs par šo prasījuma daļu valsts nodevu samaksā vēlāk.

Valsts nodevas samaksas pienākums, kas ar likumu noteikts personai, kura vēlas vērsties tiesā savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzībai, pats par sevi neesot pretrunā ar Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietvertajām tiesībām.

Pašlaik privāto tiesību juridiskajai personai iespēja tikt atbrīvotai no tiesas izdevumu samaksas esot noteikta Civilprocesa likuma 43. panta pirmās daļas 10. punktā, proti, šīs personas maksātnespējas gadījumā, ja maksātnespējas administrators vērsas ar prasību tiesā maksātnespējīgās juridiskās personas vārdā. Šādos gadījumos juridiskās personas mantiskais stāvoklis esot izvērtēts noteikta procesa ietvaros un tas atbilstot maksātnespējas pazīmēm. Tādējādi tiesai vai

tiesnesim nevarot būt šaubu par juridiskās personas spēju veikt noteiktus maksājumus citās tiesvedībās.

Eiropas Savienības dalībvalstu vidū neesot vienotas izpratnes par privāto tiesību juridiskās personas atbrīvošanu no tiesas izdevumu samaksas pilnā apmērā vai noteiktā daļā šīs personas mantiskā stāvokļa dēļ. Tas, vai juridiskajām personām jābūt nodrošinātām tiesībām lūgt atbrīvojumu no tiesas izdevumu samaksas, esot tiesībpolitisks jautājums, kam tādā situācijā, ja šādas tiesības būs noteiktas plašam personu lokam, varot būt ietekme uz valsts budžetu. Savukārt noteiktu privāto tiesību juridiskās personas mantiskā stāvokļa vērtēšanas kritēriju ietveršana apstrīdētajā normā neesot lietderīga, ņemot vērā iespējamo situāciju daudzveidību. Līdzīgi kā tiek izvērtēts fiziskās personas mantiskais stāvoklis, arī privāto tiesību juridiskās personas spēja vai nespēja samaksāt tiesas izdevumus esot nosakāma, vērtējot individuālos apstākļus, konkrētās juridiskās personas iesniegtos pierādījumus un pamatojumu.

Civilprocesa likuma 43. panta pirmās daļas regulējumam atbilstu noteiktu juridisko personu, kuru mērķis ir nevis peļņas gūšana, bet gan sabiedrisko interešu vai kolektīvo interešu aizsardzība, atbrīvošana no tiesas izdevumiem gadījumos, kad attiecīgā juridiskā persona atbilst noteiktiem kritērijiem. Tomēr šie vērtēšanas kritēriji būtu saistāmi nevis ar attiecīgās juridiskās personas mantisko stāvokli, bet gan ar tās darbības mērķi.

8. Pieaicinātā persona – zvērināts advokāts *Mg. iur.* Māris Melņķis – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Izskatāmā lieta esot līdzīga lietai Nr. 2021-22-01, tādēļ visupirms būtu lietderīgi konkretizēt izskatāmā prasījuma robežas. Proti, būtu jāprecizē, vai izskatāmajā lietā izdarītie secinājumi tiks attiecināti uz tiesībām lūgt atbrīvojumu tikai no tām valsts nodevām, kas aprēķinātas atbilstoši Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 1. punkta noteikumiem, vai arī būs vienādā mērā attiecināmi uz visām valsts nodevām neatkarīgi no tā, uz kuras Civilprocesa likuma 34. panta daļas pamata šīs nodevas aprēķinātas. Tas esot svarīgi, jo Civilprocesa likuma 34. pantā dažādām lietu kategorijām paredzēti pēc būtības pieci dažādi

valsts nodevu aprēķināšanas mehānismi, kā arī dažādi valsts nodevu apmēri. Tāpat esot jāņem vērā, ka apstrīdētā norma regulē ne tikai atbrīvošanu no valsts nodevas, bet arī atbrīvošanu no cita veida tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī nosaka fiziskās personas tiesības lūgt ne tikai to atbrīvot no tiesas izdevumu samaksas, bet arī atlikt tai valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadalīt to termiņos.

Esot svarīgi definēt kritērijus, kuri jāņem vērā tiesām, lemjot par privāto tiesību juridisko personu atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas. Turklāt, definējot šos kritērijus, būtu ievērojami vairāki pamatnoteikumi. Pirmkārt, būtu nošķiramas tās privāto tiesību juridiskās personas, kuras nav dibinātas peļņas gūšanas nolūkā un nav pakļautas Komerclikuma tiesiskajam regulējumam. Tiesām būtu piešķirama lielāka rīcības brīvība, lemjot par šo personu atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas. Savukārt attiecībā uz privāto tiesību juridiskajām personām – komersantiem – kritēriji būtu nosakāmi tādā veidā, lai neizdarītu pārāk plašus izņēmumus no maksātspējas prezumpcijas un nenonāktu pretrunā ar spēkā esošā maksātspējas regulējuma mērķiem. Vajagot vērtēt ne tikai juridiskās personas mantisko stāvokli, bet vienlaikus arī finanšu līdzekļu nepietiekamības iemeslus. Savukārt vērtējot finanšu līdzekļu nepietiekamības iemeslus, būtu nodalāmi tādi iemesli, kas saistīti: 1) ar vispārējo situāciju tirgū, kā, piemēram, šobrīd aktuālā inflācija, un 2) ar paša komersanta neveiksmīgu komercdarbības plānošanu, kuras rezultātā finanšu līdzekļu nepietiekamība nekādi nav saistīta ar to tiesvedību, kurā tiek lūgts atbrīvojums no valsts nodevas. Proti, kā galvenais kritērijs būtu vērtējama tieši tiesvedības ietvaros izskatāmā strīda, sakarā ar kuru tiek lūgts atbrīvojums no valsts nodevas samaksas, cēloniskais sakars ar finanšu līdzekļu nepietiekamību.

Līdz ar kritēriju noteikšanu būtu izvērtējams arī Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 1. punkta „f” apakšpunkts, ciktāl, piemērojot šajā normā ietverto valsts nodevas aprēķināšanas mehānismu, var tikt aprēķināta tik nesamērīgi liela valsts nodeva, ka to nevarētu samaksāt pat sekmīgi strādājoši komersanti. Neesot saskatāms pamats tam, kāpēc arī Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 1. punkta „f” apakšpunktā nav noteikts maksimālais nodevas apmērs.

9. Pieaicinātā persona – zvērināts advokāts *Mg. iur. Gunvaldis Davidovičs* – uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Lai gan valsts nodeva un drošības nauda ir atšķirīgi institūti, to atšķirības neesot tik būtiskas, lai ietekmētu kopējos secinājumus par tiesas pieejamību privāto tiesību juridiskajai personai, kurai nav attiecīgā maksājuma veikšanai pietiekamu finanšu līdzekļu. Tāpēc argumenti, kas pausti Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra spriedumā lietā Nr. 2021-22-01, esot ņemami vērā un pilnībā attiecināmi arī uz izskatāmās lietas pamatjautājumu.

Valsts nodeva un drošības nauda esot savstarpēji nošķirami institūti, jo atšķiroties to piemērošanas mehānismi, taču mērķi, kuru dēļ noteikta valsts nodevas vai drošības naudas samaksa, esot līdzīgi un savstarpēji pārklājoties. Par leģitīmu mērķi valsts nodevas noteikšanai par prasības pieteikuma iesniegšanu esot atzīta pirmkārt tiesu sistēmas funkcionalitātes nodrošināšana, kā arī personu atturēšana no nepamatotu prasības pieteikumu iesniegšanas. Turklāt paredzamo tiesāšanās izdevumu apmērs varot radīt arī netiešu efektu, proti, mudināt parādnieku labprātīgi izpildīt saistības, tādējādi novēršot nepieciešamību izmantot tiesības vērsties tiesā.

Analizējot valsts nodevas un drošības naudas kopīgās un atšķirīgās iezīmes, esot norādāms, ka drošības nauda parasti tiek maksāta gadījumos, kad lietas dalībnieks lūdz attiecīgā tiesas nolēmuma, izņemot pirmās instances tiesas spriedumu, pārskatīšanu jeb, citiem vārdiem sakot, iespējami pieļautas tiesas kļūdas konstatēšanu. Savukārt valsts nodevas maksājums visbiežāk esot saistīts ar attiecīgās strīda puses civiltiesiskās atbildības konstatēšanu, proti, situāciju, kad attiecīgā strīda puse nav labprātīgi pildījusi savas saistības vai pienākumu un tādējādi devusi otrai pusei pamatu tiesvedības iniciēšanai.

No valsts nodevas un drošības naudas maksāšanas pienākuma aspekta esot ņemams vērā arī tas, kādā procesuālajā stadijā lietas dalībniekam attiecīgais maksājums ir jāveic. Drošības naudas maksājums Civilprocesa likumā ir paredzēts jau ierosinātās tiesvedības lietās, proti, situācijās, kad attiecīgais lietas dalībnieks

jau īsteno Satversmē noteiktās pamattiesības, proti, savas tiesības uz pieeju tiesai. Ja finansiālās grūtībās nonākusi privāto tiesību juridiskā persona nespēj samaksāt Civilprocesa likumā noteikto drošības naudu, tad tās iespējas atrisināt savas finansiālās grūtības esot ļoti ierobežotas, ņemot vērā salīdzinoši īso laika posmu, kādā iesniedzams attiecīgais procesuālais dokuments, par kuru maksājama drošības nauda. Tāpēc valstij vajagot veikt nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu tiesas pieejamību arī tādai privāto tiesību juridiskajai personai, kura objektīvu iemeslu dēļ nespēj veikt ar tiesvedības procesu saistītus maksājumus.

Mazliet atšķirīgi esot vērtējams valsts nodevas maksājums, kas Civilprocesa likumā noteikts par prasības pieteikuma iesniegšanu tiesā. Esot jāņem vērā, ka prasījums pats par sevi ir aktīvs, kuram ir vērtība, kurš parasti tiek atspoguļots arī konkrētās juridiskās personas bilancē un kurš attiecīgi var nonākt civiltiesiskajā apgrozībā. Tādējādi prasības celšana tiesā neesot vienīgais līdzeklis, ko finansiālās grūtībās nonākusi privāto tiesību juridiskā persona var izmantot, lai nepamatota tiesību aizskārums gadījumā īstenotu Satversmes 92. panta trešajā teikumā noteiktās tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu. Prasības pieteikuma iesniegšanai tiesā parasti neesot arī noteikti tik īsi termiņi kā blakus sūdzības, kasācijas sūdzības vai cita attiecīga procesuālā dokumenta, par kuru maksājama drošības nauda, iesniegšanai. Parasti prasības celšana esot saistīta ar subjektīvo tiesību īstenošanu noilguma vai prekluzīvā termiņa ietvaros. Attiecīgi šādā gadījumā privāto tiesību juridiskajai personai esot ievērojami vairāk laika nepieciešamo finanšu līdzekļu piesaistīšanai.

Privāto tiesību juridiskās personas pilnīga vai daļēja atbrīvošana no valsts nodevas samaksas nozīmētu to, ka attiecīgo izdevumu segšanu uzņemas sabiedrība kopumā. Vispār esot secināms, ka sabiedrībai nav jāfinansē atsevišķu subjektu komercdarbība, bet jāpiedalās vienīgi tādu privāto tiesību juridisko personu tiesību un interešu aizsardzībā, kuras kalpo svarīgiem sabiedrības mērķiem. Ja privāto tiesību juridiskā persona ir komersants ar peļņas gūšanas raksturu, tad attiecīga atbrīvojuma noteikšana varot tikt vērtēta arī no brīvas un godīgas konkurences un valsts atbalsta aspekta, proti, analizējot attieksmi pret citiem tirgus dalībniekiem salīdzināmās situācijās. Esot jāņem vērā, ka ne visos gadījumos prasījuma

tālāknodešana privāttiesiskajā apgrozībā – cesijas vai ķīlas ceļā – var būt iespējama. Tāpat finansiālās grūtībās nonākušai privāto tiesību juridiskajai personai valsts nodevas samaksas pienākums varot būt saistīts ne tikai ar noilguma vai prekluzīvo termiņu prasības celšanai, bet arī ar citiem Civilprocesa likumā noteiktajiem termiņiem. Piemēram, prasības nodrošināšanas gadījumā, jo īpaši tad, ja prasības nodrošināšana nepieciešama pirms prasības celšanas, vai apelācijas sūdzības iesniegšanas gadījumā, risinājums par pilnīgu vai daļēju atbrīvošanu no valsts noteikto maksājumu samaksas esot nepieciešams tūlītēji. Tātad apstrīdētā norma atsevišķos gadījumos tomēr var ierobežot privāto tiesību juridiskās personas tiesības uz pieeju tiesai.

Atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai tāds regulējums, kas vispār neļauj kādai personai lūgt atbrīvojumu no valsts nodevas samaksas vai citu līdzīgu maksājumu veikšanas, pats par sevi varot būt nesavietojams ar Konvencijas 6. panta 1. punktu. Lai gan valstij nav pienākuma nodrošināt privāto tiesību juridiskajai personai atbrīvojumu no valsts nodevas samaksas, tomēr tas, ka privāto tiesību juridiskajai personai vispār nav tiesību lūgt tiesu lemt par tās atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas, esot uzskatāms par tiesību uz pieeju tiesai ierobežojumu.

Secinājumu daļa

10. Pieteikuma iesniedzējs lūdz Satversmes tiesu izvērtēt, vai apstrīdētā norma, ciktāl tā neparedz atbrīvot no tiesas izdevumiem privāto tiesību juridiskās personas, atbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

10.1. Apstrīdētā norma noteic, ka tiesa vai tiesnesis, ievērojot fiziskās personas mantisko stāvokli, pilnīgi vai daļēji atbrīvo to no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī atliek valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadala to termiņos.

Tādejādi apstrīdētā norma attiecas uz tiesas izdevumiem, kas saskaņā ar Civilprocesa likuma 33. panta otro daļu aptver gan valsts nodevu, gan ar lietas izskatīšanu saistītos izdevumus – summas, kas jāizmaksā lieciniekiem un

ekspertiem; izdevumus, kas saistīti ar liecinieku nopratināšanu vai apskates izdarīšanu uz vietas; izdevumus, kas saistīti ar atbildētāja vai liecinieka meklēšanu; ar tiesas sprieduma izpildi saistītos izdevumus; ar tiesas pavēstu un citu tiesas dokumentu atvasinājumu izgatavošanu, piegādāšanu, izsniegšanu, tulkošanu un rakstveida pierādījumu atgriešanu saistītos izdevumus; ar sludinājuma teksta sagatavošanu un izsniegšanu saistītos izdevumus; ar prasības nodrošināšanu vai pagaidu aizsardzību saistītos izdevumus. Turklāt apstrīdētā norma attiecas uz dažādiem civilprocesa posmiem. Piemēram, saskaņā ar Civilprocesa likuma 34. panta pirmo un ceturto daļu valsts nodeva maksājama par katru prasības pieteikumu – sākotnējo prasību vai pretprasību –, trešās personas pieteikumu ar patstāvīgu prasījumu par strīda priekšmetu, kas iesniegts jau iesāktā procesā, pieteikumu sevišķās tiesāšanas kārtības lietās, apelācijas sūdzību, kā arī citiem šajā pantā paredzētajiem pieteikumiem, kurus iesniedz tiesā.

Izskatot lietu, kas ierosināta pēc konstitucionālās sūdzības, Satversmes tiesai, no vienas puses, jāņem vērā Satversmes tiesas likuma prasības un situācija jāizvērtē tiktāl, ciktāl tas nepieciešams konstitucionālās sūdzības iesniedzēja pamattiesību aizsardzībai, bet, no otras puses, jāievēro tiesiskās vienlīdzības princips un jāvērtē visu to personu situācija, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar konstitucionālās sūdzības iesniedzēju. Ja konstitucionālajā sūdzībā apstrīdētā tiesību norma attiecas uz plašu atšķirīgu situāciju kopumu, Satversmes tiesa precizē, ciktāl tā izvērtēs apstrīdēto normu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 17. decembra sprieduma lietā Nr. 2020-18-01 13. punktu*). Tas saistāms ar to, ka tiesiskais valsts princips prasa, lai Satversmes tiesa atbilstoši tās kompetencei nodrošinātu tādas tiesību sistēmas pastāvēšanu, kurā pēc iespējas pilnīgāk tiktu novērsts Satversmei vai citām augstāka juridiska spēka tiesību normām neatbilstošs tiesiskais regulējums (*sk. Satversmes tiesas 2017. gada 24. novembra sprieduma lietā Nr. 2017-07-01 12.2. punktu*).

Tādējādi izskatāmajā lietā nepieciešams precizēt, kādā apjomā izvērtējama apstrīdētās normas satversmība.

10.2. Gan no apstrīdētās normas teksta, gan no šīs normas piemērošanas prakses izriet, ka tajā ir paredzēta iespēja no tiesas izdevumu samaksas pilnībā vai daļēji atbrīvot vienīgi fizisko personu, ja tiek konstatēti tādi apstākļi, kas apliecina, ka šī persona sava mantiskā stāvokļa dēļ nav spējīga samaksāt tiesas izdevumus. Tas pats attiecas arī uz apstrīdētajā normā ietverto tiesneša lēmumu atlikt valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadalīt to termiņos. Savukārt privāto tiesību juridiskā persona nav šajā normā minētais subjekts. Proti, privāto tiesību juridiskā persona nav tiesīga lūgt to atbrīvot no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī atlikt valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadalīt to termiņos (*sk. Rīgas apgabaltiesas 2020. gada pētījuma „Personu atbrīvošana no tiesas izdevumu un drošības naudas samaksas valsts ienākumos civillietās” 20. un 21. lp.*).

Tādējādi likumdevējs ir paredzējis, ka vienīgi fiziskā persona, ja tiek konstatēti tādi apstākļi, kas apliecina, ka šī persona sava mantiskā stāvokļa dēļ nav spējīga samaksāt tiesas izdevumus, ar tiesas lēmumu var tikt pilnīgi vai daļēji atbrīvota no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos, kā arī tai piespriesto tiesas izdevumu samaksa valsts ienākumos var tikt atlikta vai sadalīta termiņos. Nedz apstrīdētā norma, nedz citas Civilprocesa likuma normas neparedz privāto tiesību juridiskajai personai tiesības lūgt, lai tiesa, ievērojot citstarp šīs personas mantisko stāvokli, pilnībā vai daļēji to atbrīvo no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos vai arī atliek valsts ienākumos piespriesto tiesas izdevumu samaksu vai sadala to termiņos.

Satversmes tiesa ir secinājusi, ka gadījumā, ja lieta ir ierosināta pēc konstitucionālās sūdzības, būtiska nozīme ir piešķirama tieši lietas faktiskajiem apstākļiem, kuros apstrīdētā norma ir aizskārusi pieteikuma iesniedzēja pamattiesības (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2011. gada 25. oktobra sprieduma lietā Nr. 2011-01-01 12. punktu*).

No lietas materiāliem izriet, ka apstrīdētā norma Pieteikuma iesniedzējam – privāto tiesību juridiskajai personai – piemērota situācijā, kad tas lūdzis tiesu to daļēji atbrīvot no valsts nodevas samaksas par prasības pieteikuma iesniegšanu. Pirmās instances tiesa minēto lūgumu noraidījusi, secinot, ka Pieteikuma

iesniedzējs ir privāto tiesību juridiskā persona un apstrīdētā norma neparedz privāto tiesību juridiskās personas atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas par prasības pieteikuma iesniegšanu. Tādēļ tiesa atzina, ka Pieteikuma iesniedzējam par attiecīgās prasības celšanu tiesā ir jāmaksā valsts nodeva atbilstoši Civilprocesa likuma 34. panta pirmās daļas 1. punkta „f” apakšpunktam (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 152. – 154. lp.*).

Tādējādi, ņemot vērā pieteikumā minētos argumentus un citus lietas materiālus, secināms, ka lietas pamatjautājums ir par to, vai Satversmes 92. panta pirmajam teikumam atbilst tāda tiesību norma, kas privāto tiesību juridiskajai personai neparedz tiesības lūgt, lai tiesa lemj par tās pilnīgu vai daļēju atbrīvošanu no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu.

Precizējot, kādā apjomā izvērtējama apstrīdētās normas satversmība, jāņem vērā arī tas, ka saskaņā ar Civilprocesa likuma 34. pantu dažādām civillietu kategorijām ir noteikti atšķirīgi valsts nodevu aprēķināšanas mehānismi un apmēri. Tomēr neatkarīgi no šīm atšķirībām, kas var ietekmēt personas spēju samaksāt valsts nodevu, tiesisko seku ziņā apstrīdētā norma uz prasības pieteikumu iesniedzējiem ir attiecināma vienādi. Proti, apstrīdētā norma arī citos gadījumos neparedz privāto tiesību juridiskajai personai tiesības lūgt, lai tiesa lemj par tās pilnīgu vai daļēju atbrīvošanu no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Izvērtējot apstrīdētās normas satversmību neatkarīgi no valsts nodevas apmēra un piemērotā tā aprēķināšanas mehānisma, tiek nodrošināta lietas vispusīga un objektīva izskatīšana, kā arī procesuālā ekonomija un tādas tiesību sistēmas pastāvēšana, kurā pēc iespējas pilnīgāk un aptverošāk tiek novērsts regulējums, kas neatbilst Satversmei vai citām augstāka juridiska spēka tiesību normām (*sal. sk. Satversmes tiesas 2021. gada 6. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2020-31-01 12.2. punktu*). Turklāt Saeima savā atbildes rakstā nav vērtējusi apstrīdētās normas satversmību atkarībā no piemērotā valsts nodevas aprēķināšanas mehānisma (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 10. – 17. lp.*). Arī pieaicinātās personas nav norādījušas, ka atkarībā no pieprasītās valsts nodevas apmēra un tā aprēķināšanas mehānisma varētu tikt izdarīti atšķirīgi secinājumi par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Līdz ar to Satversmes tiesa apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam izvērtēs tiktāl, ciktāl tā neparedz privāto tiesību juridiskajai personai tiesības lūgt tiesu lemt par tās atbrīvošanu no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu.

11. Satversmes 92. panta pirmais teikums nosaka: „Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.”

Satversmes 92. pantā ietvertās tiesības uz taisnīgu tiesu ir vispārējs tiesību princips (*sk. Satversmes tiesas 2022. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2021-25-03 10. punktu*). Tiesību uz taisnīgu tiesu būtība prasa, lai šīs tiesības varētu īstenot ne vien fiziskā persona, bet arī privāto tiesību juridiskā persona (*sk. Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 10.3. punktu*).

Lai gan Satversmes 92. panta pirmais teikums negarantē personai tiesības uz jebkura tai svarīga jautājuma izlemšanu tiesā, tomēr valstij ir jānodrošina efektīva aizsardzība ikvienai personai, kuras tiesības vai likumiskās intereses ir aizskartas (*sal. sk., piemēram, Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija sprieduma lietā Nr. 2016-13-01 13. punktu*). Demokrātiskā tiesiskā valstī nav pieļaujams tas, ka tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošana tiktu padarīta atkarīga no personas finansiālajām iespējām (*sk. 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 10. punktu*). No tiesībām uz taisnīgu tiesu izriet likumdevēja pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu tiesas pieejamību arī personai, kurai nav pietiekamu finanšu līdzekļu, lai spētu veikt noteiktus ar tiesvedību saistītus obligātos maksājumus, piemēram, paredzot tiesisku regulējumu šādas personas pilnīgai vai daļējai atbrīvošanai no pienākuma veikt noteiktus maksājumus. Tas, ka personai nav, piemēram, tiesību lūgt tiesu pilnībā vai daļēji to atbrīvot no noteiktu obligātu maksājumu veikšanas, ietekmē personas iespējas īstenot savas tiesības uz taisnīgu tiesu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 10. un 10.3. punktu*).

11.1. Satversmes tiesa vairākkārt norādījusi, ka Satversmes 92. panta pirmais teikums ir konkretizējams kopsakarā ar Konvencijas 6. pantu un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru tā piemērošanā. Konkretizējot Satversmes normas

saturu, jāmeklē tāds risinājums, kas nodrošinātu Satversmes un Konvencijas normu harmoniju (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 26. marta sprieduma lietā Nr. 2019-15-01 10. punktu un 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 10.1. punktu*).

Satversmes tiesa jau ir secinājusi, ka atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai, nosakot pienākumu veikt ar tiesvedību saistītus maksājumus, jāņem vērā ikvienas personas, arī privāto tiesību juridiskās personas, spēja veikt šos maksājumus. Tas nozīmē valsts pienākumu veikt nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu tiesas pieejamību arī tādai privāto tiesību juridiskajai personai, kura objektīvu iemeslu dēļ nespēj veikt ar tiesvedības procesu saistītus maksājumus (*sk. Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 10.1. punktu*).

Izskatāmajai lietai līdzīgā lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesa, ņemot vērā finansiālās grūtības, kurās bija nonākušas attiecīgās juridiskās personas un kuru dēļ šīs juridiskās personas nespēja samaksāt noteiktās valsts nodevas, norādīja, ka valstīm ir rīcības brīvība noteikt valsts nodevas aprēķināšanu atkarībā no konkrētās prasības kopsummas, tomēr attiecīgajai sistēmai jābūt pietiekami elastīgai, lai ļautu pusēm – arī privāto tiesību juridiskajām personām – lūgt tās pilnībā vai daļēji atbrīvot no valsts nodevas samaksas vai arī samazināt valsts nodevu (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2022. gada 3. maija sprieduma lietā „Nalbant and Others v. Turkey”, pieteikums Nr. 59914/16, 40. punktu*).

11.2. Latvijai, apzinoties Satversmes 68. panta otrajā daļā ietverto Eiropas Savienības tiesību pārākumu un pieņemot un piemērojot nacionālās tiesību normas, ir jāņem vērā demokrātiju stiprinoši Eiropas Savienības tiesību akti un Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā nostiprinātā to interpretācija (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 6. marta sprieduma lietā Nr. 2018-11-01 16.2. punktu*).

Atbilstoši Līguma par Eiropas Savienību 6. panta 1. punktam Eiropas Savienība atzīst tiesības, brīvības un principus, kas izklāstīti Hartā, un Hartai ir tāds pats spēks kā Līgumam par Eiropas Savienību un Līgumam par Eiropas Savienības darbību.

Hartas 47. panta pirmajā un otrajā daļā noteikts, ka ikvienai personai, kuras tiesības un brīvības, kas garantētas Savienības tiesībās, tikušas pārkāptas, ir tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību, ievērojot nosacījumus, kuri paredzēti šajā pantā. Ikvienai personai ir tiesības uz taisnīgu, atklātu un laikus veiktu lietas izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, tiesību aktos noteiktā tiesā. Atbilstoši Hartas 47. panta trešajai daļai juridiskā palīdzība tiek sniegta tiem, kam nav pietiekamu finanšu līdzekļu, ciktāl šī palīdzība ir nepieciešama, lai nodrošinātu efektīvu tiesiskuma īstenošanu.

Efektīva tiesību aizsardzība tiesā ir vispārējs Eiropas Savienības tiesību princips, kas pamatots dalībvalstu kopīgās konstitucionālajās tradīcijās, kā arī Konvencijas 6. un 13. pantā. Minētais princips attiecas arī uz dalībvalstīm, tām īstenojot Eiropas Savienības tiesību aktus. Satversmes tiesa jau ir secinājusi, ka atbilstoši Eiropas Savienības Tiesas judikatūrai tiesības uz juridisko palīdzību ietver arī atbrīvojumu no tiesāšanās izdevumu samaksas un tās var tikt attiecinātas arī uz privāto tiesību juridisko personu (*sk. Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 10.2. punktu*).

Tātad jomās, uz kurām attiecas Eiropas Savienības tiesības, Hartas 47. panta trešajā daļā konkretizētais efektīvas tiesību aizsardzības princips ir attiecināms arī uz privāto tiesību juridisko personu.

11.3. Tādējādi saskaņā ar Satversmes 92. panta pirmo teikumu likumdevējam ir pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu tiesas pieejamību ikvienai personai, arī privāto tiesību juridiskajai personai, kuras finanšu līdzekļi nav pietiekami, lai samaksātu valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Ja likumdevējs nav veicis pasākumus, lai tiesas pieejamību nodrošinātu ikvienai personai, arī privāto tiesību juridiskajai personai, kuras finanšu līdzekļi nav pietiekami, tad tas Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietverto pienākumu nav izpildījis pienācīgi, proti, šis pienākums nav izpildīts atbilstoši vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām.

Līdz ar to Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ir ietverts likumdevēja pienākums nodrošināt tiesas pieejamību ikvienai personai, arī

privāto tiesību juridiskajai personai, kuras finanšu līdzekļi nav pietiekami, lai samaksātu valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu.

12. Ja Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ir ietverts likumdevēja pienākums veikt pasākumus tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai, Satversmes tiesa vērtē, vai likumdevējs šo pienākumu ir izpildījis. Turklāt tad, ja šis pienākums paredz konkrēta satura regulējuma izstrādi un pieņemšanu, Satversmes tiesa vērtē, vai likumdevējs savu pienākumu ir izpildījis pienācīgi (*sal. sk. Satversmes tiesas 2014. gada 7. februāra sprieduma lietā Nr. 2013-04-01 19.2. punktu un 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 11. punktu*).

Ņemot vērā izskatāmās lietas pamatjautājumu un Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietvertā likumdevēja pienākuma saturu, Satversmes tiesai jānoskaidro, vai:

1) ir veikti pasākumi, proti, noteikts tiesiskais regulējums privāto tiesību juridiskās personas atbrīvošanai no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu;

2) šie pasākumi veikti pienācīgi – atbilstoši vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām.

13. Lai pārbaudītu, vai likumdevējs ir veicis pasākumus, lai izpildītu tam Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietverto pienākumu, Satversmes tiesai visupirms jānoskaidro, kāds ir civilprocesa tiesiskais regulējums attiecībā uz valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Šā izvērtējuma ietvaros noskaidrojams, vai likumdevējs ir noteicis regulējumu privāto tiesību juridiskās personas atbrīvošanai no pienākuma veikt šo maksājumu.

Civilprocesa likumā ir noteikti civilprocesa pamatnoteikumi, pie kuriem pieder arī normas par tiesas izdevumiem. Saskaņā ar Civilprocesa likumu tiesas izdevumi ir valsts nodeva un ar lietas izskatīšanu saistītie izdevumi (*sk. Civilprocesa likuma 33. panta otro daļu*). Saskaņā ar Civilprocesa likuma 34. panta pirmo daļu valsts nodeva maksājama citstarp par katru prasības pieteikumu, kuru iesniedz tiesā.

Valsts nodeva ir obligāts maksājums valsts ienākumos. Kopumā tiesas izdevumi un tajā skaitā valsts nodeva tiek noteikti, lai: 1) daļēji kompensētu valstij izdevumus, kas nepieciešami tiesu darbības finansēšanai; 2) atlīdzinātu tiesas izdevumus tai pusei, kuras labā taisīts tiesas nolēmums; 3) mudinātu parādniekus labprātīgi izpildīt savas saistības; 4) atturētu personas no vēršanās tiesā ar nepamatotām prasībām vai prasībām parniecīgām summām (*sk. arī: Davidovičs G., Rozenbergs J., Torgāns K. Civilprocesa likuma 33. panta komentārs. Grām.: Torgāns K. (zin. red.) Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.–28. nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 124. lpp.*).

Likumdevējs Civilprocesa likuma normās, kā arī citu likumu speciālajās tiesību normās ir ietvēris vairākus tiesiskus pamatus tam, ka lietas dalībnieks atbilstoši likumam tiek atbrīvots no tiesas izdevumu un tātad arī valsts nodevas samaksas. Attiecībā uz privāto tiesību juridisko personu ir paredzēts tikai viens gadījums, kad šāda persona uz likuma pamata tiek atbrīvota no valsts nodevas samaksas par prasības pieteikuma iesniegšanu. Proti, saskaņā ar Civilprocesa likuma 43. panta pirmās daļas 10. punktu no šā maksājuma ir atbrīvots administrators prasībās, kas celtas to personu labā, kurām pasludināts juridiskās personas maksātnespējas process, ja šāda persona ir attiecīgā tiesiskā darījuma vai neatļautas darbības, saistībā ar kuru celta prasība, dalībnieks vai arī tās rezultātā cietušais.

Tātad likumdevējs ir noteicis tiesisko regulējumu, saskaņā ar kuru privāto tiesību juridiskā persona uz likuma pamata noteiktās prasībās ir atbrīvota no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu, ja atbilstoši Maksātnespējas likumam ir pasludināts šīs personas maksātnespējas process. Ja privāto tiesību juridiskajai personai nepietiek finanšu līdzekļu, bet nav pasludināts tās maksātnespējas process, tad Civilprocesa likuma 43. panta pirmās daļas 10. punktā noteiktais atbrīvojums uz šo personu neattiecas.

Līdz ar to likumdevējs ir noteicis tiesisko regulējumu privāto tiesību juridiskās personas atbrīvošanai no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu.

14. Lai izvērtētu, vai pasākumi ir veikti pienācīgi, proti, atbilstoši vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām, Satversmes tiesai jānoskaidro, vai likumdevēja noteiktais tiesiskais regulējums nodrošina tiesas pieejamību arī privāto tiesību juridiskajai personai, kurai nav pietiekamu finanšu līdzekļu, lai samaksātu valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu.

Kā jau tika secināts šā sprieduma 13. punktā, likumdevēja noteiktais tiesiskais regulējums paredz, ka privāto tiesību juridiskā persona no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu ir atbrīvota vienīgi noteiktos gadījumos pēc tam, kad ir pasludināts šīs personas maksātnespējas process. Ne apstrīdētā norma, ne citas tiesību normas neparedz tiesisko mehānismu, kas atvieglotu privāto tiesību juridiskās personas pienākumu maksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Tas nozīmē, ka neatkarīgi no privāto tiesību juridiskās personas spējas samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu gadījumā, kad nav pasludināts tās maksātnespējas process, šai privāto tiesību juridiskajai personai ir pienākums veikt šo maksājumu.

14.1. Saeima norāda, ka jau šobrīd spēkā esošais tiesiskais regulējums nodrošina to, ka arī juridiskās personas finansiālās grūtības, kas ir objektīvi konstatētas ar maksātnespējas procesa pasludināšanu, var būt iemesls personas atbrīvošanai no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Atbilstoši Komerclikuma 1. panta otrajai daļai komercdarbības mērķis esot peļņas gūšana. Tādēļ komersantam vajagot būt spējīgam ilgtermiņā plānot savu naudas plūsmu tādējādi, lai tas pats varētu segt savus izdevumus, tostarp tiesvedības izmaksas. Turklāt komercdarbības veikšana esot pašas personas izvēle, tāpēc neesot pieļaujama komersanta salīdzināšana ar fiziskajām personām, kuras tiesu praksē tiek pilnībā atbrīvotas no valsts nodevas samaksas valsts ienākumos tikai tad, ja ir saņēmušas maznodrošinātas personas vai ģimenes statusu (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 14. – 17. lp.*). Tātad no Saeimas norādītā secināms: par pamatu tam, ka privāto tiesību juridiskā persona nav ar tiesas lēmumu pilnīgi vai daļēji atbrīvojama no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu, ir bijis pieņēmums, ka ikvienai privāto tiesību juridiskajai personai,

ja reiz nav pasludināts tās maksātspējas process, ir jāplāno sava naudas plūsma tādējādi, lai tā pati varētu segt savus izdevumus, tostarp tiesvedības izmaksas, proti, šīs personas finanšu līdzekļiem jābūt pietiekamiem, lai tā varētu samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādījusi, ka ar atsaukšanos uz pieņēmumu par privāto tiesību juridiskās personas maksātspēju nepietiek, ja netiek vērtēta konkrētās personas spēja veikt pieprasīto maksājumu. Tāpat ir konstatēts Konvencijas 6. panta pārkāpums gadījumā, kad dalībvalsts tiesa, atsakoties izskatīt privāto tiesību juridiskās personas sūdzību tā iemesla dēļ, ka nav veikts tiesību normās noteiktais ar tiesvedības procesu saistītais maksājums, vispār nebija vērtējusi attiecīgās personas spēju samaksāt pieprasīto naudas summu, jo dalībvalsts normatīvie akti liedza tiesai lemt par privāto tiesību juridiskās personas atbrīvošanu no pienākuma veikt konkrēto maksājumu (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 20. decembra sprieduma lietā „Paykar Yev Haghtanak Ltd v. Armenia”, pieteikums Nr. 21638/03, 49. punktu*).

Latvijas normatīvajos aktos ir noteikti dažādi privāto tiesību juridisko personu veidi. Piemēram, atbilstoši Komerclikuma 135. panta pirmajai daļai juridiskās personas statuss ir piešķirts kapitālsabiedrībai – sabiedrībai ar ierobežotu atbildību un akciju sabiedrībai –, kas atbilstoši Komerclikuma 1. panta otrajai daļai savu saimniecisko darbību veic peļņas gūšanas nolūkā. Vienlaikus, piemēram, saskaņā ar Biedrību un nodibinājumu likuma 3. pantu juridiskās personas statuss ir piešķirts arī biedrībai, kura tiek nodibināta, lai sasniegtu statūtos noteikto mērķi, kam nav peļņas gūšanas rakstura, un nodibinājumam, kurš ir nodalīts dibinātāja noteiktā mērķa sasniegšanai un kuram tāpat kā biedrībai nav peļņas gūšanas rakstura (*sk. Biedrību un nodibinājumu likuma 2. pantu*). Savukārt saskaņā ar Reliģisko organizāciju likumu juridiskās personas statuss ir piešķirts reliģiskajai organizācijai, bet saskaņā ar Politisko partiju likumu – politiskajai partijai. Turklāt Civilprocesa likums paredz tiesības arī ārvalstīs reģistrētām juridiskajām personām likumā noteiktajā kārtībā vērsties tiesā, lai aizsargātu savas aizskartās vai apstrīdētās civilās tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses.

Tādējādi Latvijas tiesību sistēmā juridiskās personas statuss ir piešķirts dažādiem tiesību subjektiem – gan tādiem, kas dibināti nolūkā gūt peļņu, gan arī tādiem, kuri pastāv citu, ar peļņas gūšanu nesaistītu mērķu labad. Tomēr arī tāda juridiskā persona, kas dibināta peļņas gūšanas nolūkā, lai gan nav pasludināts tās maksātnespējas process, var nonākt finansiālās grūtībās, kas ietekmē tās spēju samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Arī izskatāmajā lietā nebija pasludināts Pieteikuma iesniedzēja maksātnespējas process, taču tam bija radušās finansiālas grūtības, kuru dēļ tas nespēja samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. No lietas materiāliem un Tiesu informatīvajā sistēmā pieejamās informācijas izriet, ka Pieteikuma iesniedzējam faktiski nav bijis iespējas samaksāt visu valsts nodevu 176 839,33 *euro* apmērā un tāpēc tas pirmās instances tiesā iesniedzis prasības pieteikuma grozījumus, atsakoties no prasības celšanas tās lielākajā daļā (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 166. – 167. lp.*).

Līdz ar to, nevērtējot konkrētas privāto tiesību juridiskās personas spēju veikt pieprasīto maksājumu, nav iespējams apgalvot, ka tai ir pietiekami finanšu līdzekļi, lai samaksātu valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Lai gan privāto tiesību juridiskā persona savus finanšu līdzekļus plāno tā, lai varētu segt savus izdevumus, tomēr jautājumā par tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanu nav objektīva pamata pieņēmumam, ka ikvienai privāto tiesību juridiskajai personai ir pietiekami finanšu līdzekļi, lai samaksātu valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Šāds pieņēmums var radīt tādu demokrātiskā tiesiskā valstī nepieļaujamu situāciju, ka personai nav pieejas tiesai, jo tai nav šā maksājuma veikšanai nepieciešamo finanšu līdzekļu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 13.1.1. punktu*).

14.2. Satversmes tiesa jau ir atzinusi, ka valsts nodevas mērķis ir ne tikai nodrošināt tiesu sistēmas efektivitāti, mazinot nepamatotu prasības pieteikumu iesniegšanas iespējamību, bet arī daļēji segt tiesu uzturēšanas izdevumus (*sal. sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-16-01 8.2. punktu*). Tas izriet arī no likuma „Par nodokļiem un nodevām” 1. panta 2. punkta, kas paredz, ka valsts nodeva ir obligāts maksājums valsts budžetā par valsts institūcijas veicamo darbību, kas izriet no šīs institūcijas funkcijām, un tās

mērķis vienlaikus ir arī personu darbības regulēšana – kontrolēšana, veicināšana, ierobežošana. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ir atzīts valsts nodevas procesuāli regulējošais raksturs (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 19. jūnija sprieduma lietā „Kreuz v. Poland”, pieteikums Nr. 28249/95, 59. punktu*). Būtiski, ka personas vēršanās tiesā, lai aizstāvētu savas tiesības un likumiskās intereses, ir personas izvēle privātautonomijas ietvaros. Kā norāda *Dr. iur. Daina Ose*, civilprocesā, atšķirībā no citiem procesiem tiesā, procesuālo darbību realizācija, tajā skaitā vēršanās vai nevēršanās ar prasību tiesā, prasības priekšmeta, pamata un prasījuma noteikšana, ir balstīta uz personas brīvās gribas izpausmi un privātautonomiju (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 62. lp.*).

Tādējādi likumdevējs ir tiesīgs iepriekš minētajos nolūkos noteikt personai pienākumu maksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu, kā arī noteikt tās apmēru un aprēķināšanas kārtību. Tomēr, nosakot personai šādu pienākumu, likumdevējam jāievēro vispārējie tiesību principi un citas Satversmes normas, kā arī starptautiskās un Eiropas Savienības tiesības (*sal. sk. 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 13.2. punktu*). Tātad likumdevējam gan ir noteikta rīcības brīvība, tomēr ir arī pienākums noteikt tādu tiesisko regulējumu, lai nodrošinātu tiesas pieejamību ikvienai personai, arī privāto tiesību juridiskajai personai, kurai nav pietiekamu finanšu līdzekļu, lai samaksātu valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu.

Tomēr Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietvertais pienākums nenozīmē, ka likumdevējam būtu jāparedz tāds regulējums, atbilstoši kuram privāto tiesību juridiskā persona, tiklīdz tā apgalvo, ka tai esot finansiālas grūtības un tādēļ tā nevarot samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu, būtu no šā maksājuma atbrīvojama. Pienācīgi konstatēti objektīvi apstākļi, citstarp konkrētās personas mantiskais stāvoklis, kas neļauj tai samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu, var būt par pamatu šīs personas pilnīgai vai daļējai atbrīvošanai no valsts nodevas par prasības pieteikuma iesniegšanu. Piemēram, Eiropas Savienības Tiesas judikatūrā ir konkretizēti vairāki kritēriji, kas var tikt ņemti vērā, proti, tie ir arī prasības priekšmets, prasītāja saprātīgās izredzes panākt labvēlīgu rezultātu, pieprasītā maksājuma ietekme uz personas

tiesībām efektīvi aizstāvēt savas tiesības. Tāpat var tikt ņemta vērā arī attiecīgās privāto tiesību juridiskās personas forma un tas, vai šai juridiskajai personai ir mērķis vai nav mērķa gūt peļņu, kā arī tās dalībnieku vai akcionāru finansiālās iespējas (sk. *Eiropas Savienības Tiesas 2010. gada 22. decembra sprieduma lietā C-279/09 „DEB” 61. un 62. punktu, kā arī Eiropas Savienības Tiesas 2012. gada 13. jūnija rīkojuma lietā C-156/12 „GREP” 38. un 44. punktu*).

Satversmes tiesa vērš uzmanību arī uz to, ka var pastāvēt arī citas alternatīvas, kā nodrošināt tiesas pieejamību tādai privāto tiesību juridiskajai personai, kuras finanšu līdzekļi nav pietiekami, lai samaksātu valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Tā, piemēram, valsts nodevas par prasības pieteikuma iesniegšanu samaksa var tikt atlikta vai sadalīta termiņos. Tātad likumdevējam savas rīcības brīvības ietvaros ir jāizvēlas, kādā veidā nodrošināt tiesas pieejamību arī tādai privāto tiesību juridiskajai personai, kuras finanšu līdzekļi nav pietiekami, lai samaksātu valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu.

14.3. Civilprocesa likumā noteiktais tiesiskais regulējums neparedz tiesības lūgt pilnīgu vai daļēju atbrīvojumu no valsts nodevas tādai privāto tiesību juridiskajai personai, kurai nav pasludināts maksātnespējas process, bet kura nespēj veikt šo maksājumu, lai savu tiesību aizsardzībai vērstos tiesā. Tiesiskais regulējums neparedz arī citas alternatīvas tiesas pieejamības nodrošināšanai šādai privāto tiesību juridiskajai personai. Tātad nav nodrošināts tas, lai šāda privāto tiesību juridiskā persona varētu panākt savu tiesību aizsardzību tiesā. Tādējādi likumdevējs nav pienācīgi un atbilstoši vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām noteicis tiesisko regulējumu, kas nodrošinātu tiesas pieejamību ikvienai personai, arī privāto tiesību juridiskajai personai, kurai nav pietiekamu finanšu līdzekļu, lai samaksātu valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu.

Līdz ar to apstrīdētā norma, ciktāl tā neparedz privāto tiesību juridiskajai personai tiesības lūgt tiesu lemt par tās atbrīvošanu no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu, neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

15. Atbilstoši Satversmes tiesas likuma 32. panta trešajai daļai tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi. Savukārt šā likuma 31. panta 11. punkts paredz Satversmes tiesas tiesības spriedumā norādīt brīdi, ar kuru šāda norma zaudē spēku.

Izmantojot minētajā normā piešķirtās tiesības, Satversmes tiesai lietās, kas ierosinātas pēc konstitucionālās sūdzības, pēc iespējas jānovērš personas pamattiesību aizskārums (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 25. punktu*). Turklāt tiesai jāgādā arī par to, lai situācija, kāda varētu veidoties no brīža, kad apstrīdētā norma zaudē spēku, neradītu jaunus Satversmē noteikto pamattiesību aizskārumus, kā arī nenodarītu būtisku kaitējumu valsts vai sabiedrības interesēm (*sal. sk. Satversmes tiesas 2011. gada 19. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-71-01 26. punktu un 2015. gada 16. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2014-13-01 22. punktu*). Satversmes tiesas likums uzliek Satversmes tiesai atbildību par to, lai tās spriedumi sociālajā realitātē nodrošinātu citstarp skaidrību (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra sprieduma lietā Nr. 2009-11-01 30. punktu*).

15.1. Apstrīdētās tiesību normas atzīšana par spēku zaudējušu no Pieteikuma iesniedzēja pamattiesību aizskāruma rašanās brīža ir vienīgā iespēja aizsargāt šīs personas pamattiesības. Tādēļ attiecībā uz Pieteikuma iesniedzēju apstrīdētā norma atzīstama par spēkā neesošu no 2021. gada 15. decembra, kad apelācijas instances tiesa, pamatojoties uz apstrīdēto normu, atstāja negrozītu pirmās instances tiesas lēmumu, ar kuru noraidīts Pieteikuma iesniedzēja lūgums daļēji atbrīvot to no valsts nodevas samaksas par prasības pieteikuma iesniegšanu (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 160. – 165. lp.*).

15.2. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tiesiskas valsts principa būtiska sastāvdaļa ir tiesiskā drošība (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 5. marta sprieduma lietā Nr. 2001-10-01 8. punktu*). Līdz ar to, lemjot par brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, Satversmes tiesai ir jāņem vērā, ka Latvijas normatīvajos

aktos šobrīd nav noteikts tiesiskais mehānisms un kritēriji, kas tiesai būtu jāizvērtē, lemjot par privāto tiesību juridiskās personas pilnīgu vai daļēju atbrīvošanu no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu. Tiesiskās drošības nolūkos likumdevējam ir nepieciešams saprātīgs laiks padziļinātas un kompleksas izpētes veikšanai, lai izstrādātu tādu tiesisko regulējumu, kas nodrošinātu tiesas pieejamību ikvienai privāto tiesību juridiskajai personai. Proti, šāda padziļināta un kompleksa izpēte nepieciešama, lai, nosakot kritērijus, atbilstoši kuriem tiesa var lemt par valsts nodevas samaksas pienākuma atvieglošanu privāto tiesību juridiskajai personai, vienlaikus netiktu mazināta civillietu efektīva izskatīšana un līdz ar to netiktu ietekmētas nedz citu personu tiesības uz taisnīgu tiesu, kas ietvertas Satversmes 92. panta pirmajā teikumā, nedz arī tās tiesības, kuru aizsardzības labad personas vērsušās tiesā. Tāpat arī, izpildot Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietverto pienākumu, likumdevējam jāaskaņo paredzētās tiesību normas un tiesību sistēmā jau pastāvošās tiesību normas atbilstoši racionāla likumdevēja principam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Atzīt Civilprocesa likuma 43. panta ceturto daļu, ciktāl tā neparedz privāto tiesību juridiskajai personai tiesības lūgt, lai tiesa lemj par tās atbrīvošanu no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības pieteikuma iesniegšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2023. gada 1. oktobra.

2. Attiecībā uz Britu Virdžīnu salās reģistrēto komersantu IMEX PROVIDER LTD atzīt Civilprocesa likuma 43. panta ceturto daļu, ciktāl tā neparedz privāto tiesību juridiskajai personai tiesības lūgt, lai tiesa lemj par tās atbrīvošanu no pienākuma samaksāt valsts nodevu par prasības

pieteikuma iesniegšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no tā pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

Aldis Laviņš